

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сизоненко І.Г., ст. викл.

Бердянський державний педагогічний університет, вул.Шмідта, 4, м.Бердянськ, Україна

goroshnikova-I@ya.ru

У статті розглядається проблема професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації особистості. Визначено професійні знання соціального педагога з теоретичних основ правової соціалізації особистості. Здійснено аналіз сутності, змісту, структури, а також охарактеризовано механізми та принципи правової соціалізації особистості.

Ключові слова: правова соціалізація особистості, правосвідомість, правомірна поведінка, соціально-правові норми, структура правової соціалізації особистості, принципи правової соціалізації.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПО ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Сизоненко И.Г.

Бердянский государственный педагогический университет, ул. Шмидта, 4, г. Бердянск, Украина

goroshnikova-I@ya.ru

В статье рассматривается проблема профессиональной деятельности социального педагога по правовой социализации личности. Определены профессиональные знания социального педагога по теоретическим основам правовой социализации личности. Проанализировано понятие, содержание, структура, а также механизмы и принципы правовой социализации личности.

Ключевые слова: правовая социализация личности, правосознание, правомерное поведение, социально-правовые нормы, структура правовой социализации личности, принципы правовой социализации.

PROBLEM OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIAL TEACHER IN LEGAL SOCIALIZATION OF PERSONALITY

Syzonenko I. A

Berdyansk State Pedagogical University, Shmidt st., 4, Berdyansk, Ukraine

goroshnikova-I@ya.ru

In the article the problem of professional activity of social teacher is examined from legal socialization of personality. Professional knowledge of social teacher are certain from theoretical bases of legal socialization of personality. Concept maintenance, structure and also mechanisms and principles of legal socialization of personality were analyzed.

Armament social teacher knowledge about the features of the principles of legal socialization will allow him to approach the optimal choice of content, effective methods and forms of work. Implementation of legal socialization characterized principles will provide a legal basis for the development of the individual, to form his sense of justice and a positive orientation in the field of legal, instill social values, moral and legal quality, cultivate a culture of legal behavior and activity.

Generalization of research on the issue of legal personality socialization give reason to believe that this problem is updated in the humanities, in particular, law, sociology, psychology, social pedagogy. The theoretical analysis made it possible to determine the content of legal socialization is the formation of the legal systems and legal value-orientation, the assimilation of social and legal experience, mastery of the legal culture of society, the formation of identity with the appropriate level of legal awareness and legal behavior. Also based on the characteristics of the structure of legal socialization identified its main components (value-legal, epistemological and legal and operational - social) and the principles that are the basis of the professional activities of a social educator with the legal socialization.

Key words: legal socialization of personality, sense of justice, legal behaviour, social and legal norms, structure of legal socialization of personality, principles of legal socialization.

В умовах сучасних перетворень у соціальному житті суспільства значущим постає питання професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації дітей та молоді. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність вирішення завдань, спрямованих на підвищення рівня обізнаності фахівця з теоретичних основ правової соціалізації особистості.

Проблема правової соціалізації актуалізується в сучасних наукових дослідженнях, розкриваючи її педагогічні, соціологічні, соціально-правові та психологічні аспекти. В основі досліджень правової соціалізації – фундаментальні досягнення зарубіжних науковців (Г. Ікінгер, Г. Йонас, Ж. Карбоньє, Р. Маккеон). Важливими є різні аспекти проблеми правової соціалізації, що розробляються російськими вченими (С. Александрова, О. Богатікова, О. Казурова, Ю. Кузнецов, Т. Молодцова, А. Мудрик, І. Салміна, О. Степанов, С. Хмелевський). Правові підходи до проблеми соціалізації та правового розвитку особистості відображені в дослідженнях вітчизняних науковців В. Гуріча, В. Загревої, О. Зайчука, М. Подберезького, Н. Ткачової, В. Швачки. Вивченню процесу включення індивіда в систему правовідносин присвячені соціологічні праці В. Водніка, О. Джужи, Л. Герасіної, Н. Осіпової, М. Панова й ін. Розробкою психологічних аспектів правосвідомості, морально-правової соціалізації, правової культури займаються Д. Бойко, І. Дідук, Л. Орбан-Лембрик, І. Сохан та ін.

Аналіз наукових доробок щодо теорії правової соціалізації особистості доводить, що, незважаючи на зацікавленість дослідників, проблема професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації особистості є недостатньо вивченою та науково обґрунтованою.

Мета статті – розглянути проблему професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації особистості, визначити та науково обґрунтувати професійні знання соціального педагога з основ правової соціалізації особистості.

Проблема професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації, на думку І. Ковчиної [3], включає два аспекти: особистісна підготовка до виконання освітньо-правових функцій; оволодіння як основними професійними знаннями, так і прикладними вміннями соціально-правової діяльності.

У свою чергу, особистісна підготовка соціального педагога проявляється в провідних якостях, якими має володіти спеціаліст з правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку, серед яких:

- високий професіоналізм, компетентність у різних правових проблемах, високий рівень загальної правової культури, володіння суміжними спеціальностями і знаннями з педагогіки, психології, юриспруденції та ін.;
- доброта, любов до дітей-сиріт, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, людяність, здатність до співпереживання, емпатія, альтруїзм;
- спрямованість дій, учинків на забезпечення соціального благополуччя, ефективної правової соціалізації підлітків-сиріт;
- комунікабельність, вміння правильно зрозуміти підлітка й поставити себе на його місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, спроможність підтримати й стимулювати дитину-сироту в правовому розвитку, вміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності [1].

Окрім зазначених якостей, ми вважаємо доцільним підкреслити професійні знання соціального педагога, необхідні йому для ефективно організації процесу правової соціалізації особистості, зокрема знання теоретичних основ правової соціалізації.

Знання соціальним педагогом теоретичних основ правової соціалізації, зокрема її сутності, змісту, механізму, структури, принципів передбачає розуміння концептуальних підходів у системі гуманітарних наук, зокрема, правознавстві, соціології, психології, соціальній

педагогіці до проблеми правової соціалізації особистості. У зазначених підходах визначається певна позиція щодо тлумачення поняття “правова соціалізація особистості”. Так, базисними засадами дослідження правового підходу (Т. Варфаломеева, О. Ганзенко, А. Колодій, В. Швачка, А. Олійник) є твердження про те, що правова соціалізація – це, насамперед, процес правового розвитку особистості, здатної орієнтуватися в правовому просторі. З позицій соціологічного підходу (В. Воднік, Ж. Карбоньє, Г. Ікінгер, О. Степанов, Н. Осіпова, М. Панов), це поняття означає процес залучення особистості до всієї правової культури суспільства. Відповідно до психологічного підходу (Д. Бойко, Л. Орбан-Лембрик, І. Сохан, С. Хмелевський), правова соціалізація характеризується як психологічний процес, який є включенням особистості в морально-правову систему суспільства.

Сутність правової соціалізації полягає в поетапному залученні особистості до соціально-правової сфери соціуму, у процесі якого відбувається формування соціально-правових знань і вмінь активно використовувати їх у самостійній життєдіяльності в соціумі. Зміст же правової соціалізації полягає в тому, що під час цього процесу особистість залучається до загальної правової культури суспільства, набуває готовності до регулювання власної поведінки на основі правових норм. Саме надбання системи загальних уявлень про закони й інститути, відносини між державою і громадянином, правові цінності, норми та принципи права забезпечує опанування змістовною сутністю правової соціалізації особистості. Окреслені концептуальні положення дають підстави визначити, що правова соціалізація – це комплексний, багатосторонній процес, зміст якого може охоплювати: процес правового розвитку особистості, формування правових установок і ціннісно-правових орієнтацій, залучення індивіда до правового простору, процес засвоєння соціально-правового досвіду, оволодіння правовою культурою суспільства, включення особистості в систему правовідносин, формування особи з відповідним рівнем правової свідомості, взаємодія особистості та суспільства.

Під час входження до соціально-правової системи суспільства, сутність правової соціалізації особистості полягає в залученні її до правових норм, соціально-культурних цінностей, оволодінні правовими знаннями, формуванні правосвідомості, становленні активної життєвої позиції. Усе це формується під цілеспрямованим соціально-педагогічним впливом і залежить від дії певних механізмів. Аналіз концептуальних положень проблеми правової соціалізації дозволив визначити механізм цього процесу, який полягає в пристосуванні особистості до наявних правових норм (соціально-правова адаптація), засвоєнні суспільно-правових цінностей (правова інтеріоризація), впливі на соціальне середовище шляхом реалізації засвоєних соціально-правових поглядів, цінностей (правова екстеріоризація).

Окрім того, психологічним механізмом правової соціалізації, за даними С. Хмелевського [6], є взаємозв'язок мотивів, цілей, засобів і результатів процесу опанування дитиною цінностей і правових норм, прийнятих у суспільстві, що становлять основу структури правової соціалізації.

До основних елементів структури правової соціалізації науковці (Н. Голованова, В. Коваль, Л. Твердохліб, С. Хмелевський, І. Шоруба) відносять:

- пізнавальний, який полягає в засвоєнні правових норм, набутті знань щодо правових відносин, розширенні уявлень про навколишній правовий світ;
- комунікативний, який охоплює оволодіння правовою термінологією та використання її в різноманітних обставинах діяльності та спілкування;
- ціннісно-орієнтаційний, що включає в себе регуляцію поведінки особистості з позиції правових норм, оцінку власної та спільної діяльності, розуміння її правової значущості;
- діяльнісний, що охоплює активність особистості в правовій діяльності, прояв її індивідуальності, різноманітність моделей правової поведінки, які засвоює особистість.

Досліджуючи проблему правової соціалізації, О. Казурова [2] виокремила такі елементи структури цього процесу: когнітивний, емоційний та поведінковий. У соціально-правових установках ці компоненти, на думку автора, перетворюються в такі форми:

- 1) знання (інформованість) про певні правові норми й аспекти правової дійсності;
- 2) ставлення до правових норм і аспектів правової дійсності;
- 3) прийняття рішення в реальній ситуації, що вимагає використання цих норм, тобто поведінка індивіда у сфері конкретних правових стосунків.

Очевидним є той факт, що в розглянутих дослідженнях, присвячених вивченню правової соціалізації, автори, роблячи спробу визначити її структурні компоненти, називають насамперед правосвідомість, правові знання і правову поведінку.

Згідно з концепціями Г. Васяновича, В. Оржеховської, М. Подберезького, Н. Ткачової, у структурі правової соціалізації особистості визначною є права свідомість, оскільки вона в кінцевому результаті визначає поведінку. Особливо це стосується поведінки дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті.

За визначенням А. Венгера, правосвідомість у її сучасному розумінні - це об'єктивна змістова структура, до якої входять взаємопов'язані ідеї, емоції, що виражають ставлення соціальних груп, індивідів до права як до цілісного соціального інституту, його системи й сутності, окремих законів, інших характеристик правових концептуальних підходів.

На думку дослідників М. Подберезького, Н. Ткачової, правосвідомість – це, крім того, канал впливу права через мотивацію, емоції, свідомість на поведінку особистості, формування суспільних, групових і міжособистісних зв'язків і соціальних відносин. З одного боку, у ній відтворюються прийняті в суспільстві правові норми й цінності, а з іншого – права свідомість через мотивацію регулює поведінку особистості, що дозволяє реалізовувати в нормах взаємодії та взаємовідносин.

У більшості дефініцій правосвідомості науковці акцентують увагу на визначенні певного роду системи структурованих знань, унаслідок чого це поняття розкривається як сукупність поглядів, ідей, що відтворюють ставлення людини, соціальних груп до права, законності, правосуддя. На цій основі можна визначити рівні правосвідомості, що відрізняються обсягом знань про право, їх системністю, ступенем розуміння правових чинників, явищ і усталеністю правосвідомості.

Системоутворювальною основою структурної композиції правової соціалізації є правові цінності, що детермінують правову свідомість загалом. Роль цінностей полягає в тому, що вони слугують регулятором поведінки, слугують мотивують основою для подальшої їх правової соціалізації. У соціально-педагогічній науці соціальна цінність розглядається як сутність явищ і предметів реальної дійсності з точки зору їх відповідності потребам суспільства, соціальної групи, а серед головних ціннісних орієнтацій, які поєднують освіту, право, державу, здебільшого виявляється звернення до таких ідеальних цілей, як повага до права в суспільстві, справедливість, захист неповнолітніх від свавілля дорослих, справедливість, законність, рівність, яка передбачає справедливий розподіл соціальних благ і обов'язків, а також рівність покарання за однакове правопорушення.

Сфера правосвідомості включає в себе уявлення, почуття, погляди, переконання особистості, її суб'єктивне ставлення до чинного права, знання про існуючі закони та їхню оцінку, переконання в правильності правових дій, у справедливості або несправедливості самих законів.

В основі правових поглядів і переконань лежать правові знання й уявлення. Особистість, у якій сформовані правові погляди та переконання, не лише усвідомлює їх істинність, а й готова діяти відповідно до вимог законів. Тільки в такому розумінні права свідомість може відігравати позитивно-вирішальну роль регулятора практичної поведінки [5]. Практична

поведінка залежить від системи переваг, якою керується особистість, і місця, яке посідає та або інша цінність в ієрархічній системі. На цій основі правова свідомість знаходить практичне втілення в правову поведінку.

У соціальній педагогіці під правовою поведінкою розуміється вид соціальної поведінки особистості, яка відповідає чинним у суспільстві правовим нормам. Правова поведінка загалом має складну структуру й багатоступеневий характер. Найбільш розповсюдженим у сучасній науковій літературі є її розуміння як "соціально-значущої поведінки індивідуальних і колективних суб'єктів, підконтрольної їх свідомості та волі, передбаченої нормами права і які тягнуть за собою юридичні наслідки" [4].

Правова поведінка особистості включає два протилежних її види: правомірна поведінка, що узгоджується з наявними в суспільстві правовими нормами; неправомірна поведінка, що суперечить прийнятим нормам права. Обидва напрямки правової поведінки реалізуються в галузі правових взаємодій і правових відносин, тобто у сфері, яка підпадає під нормативне регулювання. Разом з тим, між ними існують принципові відмінності: правомірна поведінка сприяє зміцненню соціального порядку; протиправна поведінка за своєю природою є соціально деструктивною, що руйнує систему суспільних відносин [4, с. 164-165].

Ефективність залучення особистості до соціально-правових зв'язків та врегулювання її взаємодії з соціумом може бути досягнуто шляхом опанування певних правил правової поведінки, що визначаються соціально-правовими нормами.

Соціально-правові норми, що визначають характер поведінки особистості в соціумі, правознавці (В. Опришко, Ф. Шульженко, С. Шимон) поділяють так:

- зобов'язальні – встановлюють для учасників суспільних відносин вимогу дотримуватися певної поведінки (дотримання правових обов'язків);
- уповноважувальні – надають учасникам суспільних відносин право вибору поведінки в певних межах, якими вони за бажанням можуть користуватися (право обирати місце проживання, право на судовий захист тощо);
- заборонні – запроваджують заборону щодо вчинення тих чи інших дій (заборона прийому неповнолітніх на небезпечні роботи та ін.);
- соціальні – спрямовані на захист певної соціальної категорії осіб (допомога дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування).

На основі аналізу наукової літератури з проблеми правової соціалізації ми дійшли висновку, що до компонентів її структури дослідники відносять правосвідомість, правову поінформованість та правову поведінку.

Отже, аналіз теоретичних засад дослідження дозволив нам у структурі правової соціалізації особистості виокремити три компоненти, а саме: ціннісно-правовий (визначає ціннісне ставлення до правової організації суспільства, сформованість правосвідомості, усвідомлення прийнятих у суспільстві правових норм), гносеологічно-правовий (передбачає набуття знань щодо правових відносин у суспільстві, розширення уявлень про навколишній правовий світ, формування знань про права, обов'язки, норми відповідальності) та процесуально-соціалізувальний (розкриває ступінь регуляції поведінки особистості з позиції правових норм, активність особистості в правовій діяльності, залучення до суспільно-правових відносин).

Знання соціальним педагогом теоретичних основ правової соціалізації особистості передбачають усвідомлення принципів, які визначають засади становлення особистості, відкритої для правової соціалізації, сприймання правової інформації.

До принципів правової соціалізації особистості можна віднести:

1. Принцип поваги до права, сутність якого полягає в тому, що особистість добровільно узгоджує свою поведінку з правовими нормами, знає та реалізує свої обов'язки, несе відповідальність за власні дії. Дотримання цього принципу в процесі соціально-педагогічної діяльності з правової соціалізації дасть змогу застерегти особу від порушення законів, підвищити рівень правової обізнаності, спрямувати правову соціалізацію на формування почуття справедливості, свободи, цінності життя.
2. Принцип рівності прав, спрямований на реалізацію потреб у правовій соціалізації особистості незалежно від індивідуально-типологічних особливостей, рівня розвитку, минулого досвіду, а також використання засобів правової соціалізації, щоб кожна особа мала рівні можливості для участі в цьому процесі.
3. Принцип єдності прав, обов'язків і відповідальності передбачає синтез цих трьох складових у процесі правової соціалізації особистості.
4. Принцип позитивної спрямованості правової соціалізації утверджує орієнтацію соціально-педагогічної діяльності лише на позитивний розвиток особистості, формування навичок самоактуалізації, творчості, комфортного співіснування у правовому соціумі. Цей принцип спрямований на відмову від залякування при використанні недоречних прикладів із життя, ілюстративних матеріалів, відеофільмів, розповідей про кримінально-аморальні випадки тощо, що може призвести до негативної правової соціалізації.

Означені принципи відображають основу правової соціалізації, вказують, на що має бути спрямована соціально-педагогічна діяльність. Озброєння соціального педагога знаннями про особливості принципів правової соціалізації дозволить йому оптимально підійти до вибору змісту, ефективних методів і форм роботи. Реалізація охарактеризованих принципів правової соціалізації дасть можливість закласти базис для правового розвитку особистості, сформувати в неї позитивну правосвідомість та орієнтацією у сфері правовідносин, прищепити соціальні цінності, морально-правові якості, виховати культуру правової поведінки й активності.

Узагальнення досліджень з проблеми правової соціалізації особистості дають підстави стверджувати, що зазначена проблема актуалізується в системі гуманітарних наук, зокрема, правознавстві, соціології, психології, соціальній педагогіці. Здійснений теоретичний аналіз дозволив визначити, що зміст правової соціалізації полягає у формуванні правових установок і ціннісно-правових орієнтації, засвоєнні соціально-правового досвіду, оволодінні правовою культурою суспільства, формуванні особистості з відповідним рівнем правосвідомості та правової поведінки. Також на основі характеристики структури правової соціалізації визначено її основні компоненти (ціннісно-правовий, гносеологічно-правовий та операційно-соціалізувальний) та принципи, що є основою професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з вивченням інших аспектів професійної діяльності соціального педагога з правової соціалізації особистості, зокрема, необхідним постає питання щодо формування знань і вмінь аналізувати та використовувати законодавчу базу правової соціалізації дітей та молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2008. – 240 с.
2. Казурова О. Ю. Правовая социализация студенческой молодежи в условиях современного российского общества : дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Казурова Ольга Юрьевна. – Волгоград, 2006. – 190 с.

3. Ковчина І. М. Теорія та практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ковчина Ірина Михайлівна. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 383 с.
4. Кудрявцев В. Н. Современная социология права / В. Н. Кудрявцев, В. П. Казимирчук. – М. : Юристъ, 1995. – 297 с.
5. Сучасні тенденції соціально-правової освіти молоді / за заг. ред. І. М. Пінчук, С. В. Тостоухової. – К. : УДЦССМ, 2000. – 152 с.
6. Хмелевской С. И. Психологические условия правовой социализации старших школьников : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Хмелевской Сергей Ильич. – Курск, 2003. – 193 с.

REFERENCES

1. Zvac'ka L. M. Tehnologiyi profesijnoyi dijtal'nosti social'nogo pedagoga : navchal'nij posibnik dlja VNZ / L. M. Zvac'ka. – K. : Vidavnichij Dim "Slovo", 2008. – 240 p.
2. Kazurova O. Ju. Pravovaja socializacija studencheskoj molodezhi v uslovijah sovremennogo rossijskogo obshhestva : diss. ... kand. sociol. nauk : 22.00.04 / Kazurova Ol'ga Jur'evna. – Volgograd, 2006. – 190 p.
3. Kovchina I. M. Teorija ta praktika pidgotovki majbutnih social'nih pedagogiv do social'no-pravovoyi dijtal'nosti : dis. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Kovchina Irina Mihajlivna. – K. : NPU im. M. P. Dragomanova, 2008. – 383 p.
4. Kudrjavcev V. N. Sovremennaja sociologija prava / V. N. Kudrjavcev, V. P. Kazimirchuk. – M. : Jurist, 1995. – 297 p.
5. Suchasni tendenciyi social'no-pravovoyi osviti molodi / za zag. red. I. M. Pinchuk, S. V. Tostouhovoyi. – K. : UDCSSM, 2000. – 152 p.
6. Hmelevskoj S. I. Psihologicheskie uslovija pravovoj socializacii starshih shkol'nikov : diss. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Hmelevskoj Sergej Il'ich. – Kursk, 2003. – 193 p.